

4. MODUŁ:

SZKOŁA DLA RODZICÓW

Adresaci:

rodzice dzieci i młodzieży zakwalifikowani do Innowacyjnego programu nauczania uczniów z zaburzeniami zachowania

Czas trwania:

10 spotkań po 2 godziny dla 1 grupy

Cel ogólne:

- Wspieranie rodziców w radzeniu sobie w codziennych kontaktach z dziećmi i młodzieżą.
- Nauka umiejętności lepszego porozumiewania się,
- Pogłębienie refleksji nad własną postawą wychowawczą,
- Budowanie silnej więzi między rodzicami a dziećmi
- Uświadomienie rodzicom i wychowawcom, że skuteczność wychowania w znacznym stopniu zależy od osoby wychowującego – oznacza to, że aby zmienić dziecko, często należy zacząć od zmiany siebie.
- Ukazanie prawdy, że skuteczne wychowanie nie może mieć miejsca, jeśli wychowujący nie opiera go na jasnym i czytelnym systemie wartości, który sam posiada i realizuje.
- Pogłębianie samoświadomości i refleksji na temat skuteczności określonych metod wychowawczych, ułatwienie zakwestionowania niektórych funkcjonujących potocznie stereotypów i mitów - odnośnie wychowania.
- Poprzez wdrażanie programu "Szkoły..." równolegle wśród rodziców i nauczycieli, tworzenie wspólnego, jednorodnego środowiska wychowawczego (co w myśl aktualnej wiedzy jest jedną z najskuteczniejszych metod w profilaktyce wszelkich zachowań patologicznych).
- Umacnianie rodziny w jej prawidłowym funkcjonowaniu przez naprawę i ochronę więzi emocjonalnych, budowanie klimatu zaspokajającego potrzeby miłości, bezpieczeństwa i akceptacji.
- Tworzenie lokalnych grup wsparcia, w których rodzice i nauczyciele nie tylko mogą zyskiwać pomoc w rozwoju życia osobistego, rodzinnego i zawodowego, ale również inicjować zmiany na rzecz rodziny i szkoły w społeczności lokalnej.

Cele szczegółowe:

Opanowanie konkretnych umiejętności wychowawczych takich jak:

- Integracja rodziców
- Kształtowanie pozytywnych wzorców i postaw wychowawczych
- Nawiązywanie efektywnej współpracy z dzieckiem.
- Modyfikowanie niepożądanych lub nieodpowiednich zachowań bez stosowania różnorodnych form przemocy.
- Uwalniania siebie i dziecka od ograniczającego lub wręcz zaburzającego rozwój osobowości funkcjonowania w rolach.
- Mądrego wspierania procesu usamodzielniania się dziecka.
- Pomocy w rozwoju pozytywnego i realistycznego obrazu siebie, swoich możliwości i zdolności, a także wzrostu zaufania i szacunku do siebie jako wartościowego człowieka.
- Rozpoznawania, wyrażania i akceptowania uczuć, a także radzenia sobie z "trudnymi" uczuciami w duchu poszanowania godności osobistej człowieka.
- Umiejętności aktywnego, wspierającego słuchania.
- Wyrażania rodzicielskich oczekiwań w taki sposób, by były one przez dziecko respektowane.

Efekt przewidywany:

- Poprawa funkcjonowania społecznego i rodzinnego uczestników zajęć,
- Poprawa komunikacji w rodzinie,
- Nabycie umiejętności radzenia sobie z głównymi problemami występującymi w okresie dorastania.
- Lepsze rozumienie zachowań dziecka
- Wspieranie przez rodziców rozwoju dziecka

Opis programu:

Szkoła dla Rodziców i Wychowawców podejmowana w roku szkolnym 2010/2011 jest częścią realizowanych w ramach „Innowacyjnego programu nauczania uczniów z zaburzeniami zachowania” zajęć terapeutycznych. Ma on na

celu rozwijanie i pobudzanie pozytywnych i skutecznych sposobów komunikacji i wychowania wśród rodziców.

Skierowana jest ona do rodziców uczniów biorących udział w projekcie, w grupach wiekowych 1-3 i 4-6 SP i I-III gimnazjum, Zespołów Szkół Ogólnokształcących Integracyjnych nr 1, 3, 4 i 6. Grupę docelową stanowią dzieci z orzeczeniem PPP i stwierdzonymi: zaburzeniami w zachowaniu, zagrożeniem niedostosowaniem społecznym oraz deficytami funkcjonowania społecznego itp. Wszystkie zaproponowane metody i formy pracy będą realizowane jednakowo dla wszystkich szkół z dostosowaniem do wieku, możliwości i potrzeb danej grupy wiekowej uczestników zajęć. Zajęcia będą realizowane od września 2010r. do czerwca 2011r. Prowadzone będą przez psychologów, pedagogów i pedagogów specjalnych szkół biorących udział w projekcie posiadających wymagane kwalifikacje zawodowe. Szkoła dla Rodziców i Wychowawców uczy nie tyle „metod” co budowania relacji w duchu podmiotowości i dialogu.

Program opiera się na koncepcji "Wychowania bez porażek" T. Gordona i stanowi adaptację amerykańskiego warsztatu A. Faber i E. Mazlish "Jak słuchać, żeby dzieci do nas mówiły, jak mówić, żeby dzieci nas słuchały".

Koncentruje się na głównych czynnikach ryzyka i czynnikach chroniących przez zaburzeniami zachowania u dzieci związanych z sytuacją rodzinną.

Metoda pracy:

Zajęcia mają charakter warsztatów psychologicznych, składają się z krótkich omówień i wprowadzeń tematycznych, a ich istotą są ćwiczenia i scenki. Cennym elementem uczącym jest wymiana doświadczeń między uczestnikami oraz praktyczne wypróbowywanie nowych umiejętności w postaci zadań domowych. Spotkania odbywają się w małych grupach (nie większych niż 15 osób)

Tematyka zajęć:

Część I – Budowanie relacji dorosły – dziecko, a w tym:

- wyrażanie oczekiwań i ograniczeń tak, aby były przez dziecko respektowane,
- rozpoznawanie, wyrażanie i akceptowanie uczuć,
- aktywne, wspierające słuchanie,

- motywowanie dziecka do współdziałania,
- modyfikowanie niepożądanych lub nieodpowiednich zachowań dziecka,
- uwalnianie dzieci od grania narzuconych ról w domu i szkole,
- wspieranie procesu usamodzielniania się dziecka,
- budowanie realnego poczucia własnej wartości dziecka,
- konstruktywne rozwiązywanie konfliktów.

Część II – Wspieranie procesu budowania wzajemnych (opartych na więzi i szacunku) relacji między dziećmi:

- rywalizacja i zazdrość między dziećmi,
- kłótnie, bójki dzieci i różne inne trudności,
- problem sprawiedliwości, ulubieńców i egoizmu,
- wpływ ról na relacje między dziećmi.

Część III – dla rodziców i wychowawców nastolatków uwzględniająca problemy wieku dorastania:

- młodzieńczy bunt,
- pragnienie akceptacji,
- potrzeba decydowania o sobie,
- przedwczesne zainteresowanie seksem,
- narkotyki,
- niebezpieczeństwo mediów.

Realizacja programu:

Comiesięczne spotkania z grupą rodziców każdego poziomu edukacyjnego. W czasie spotkań odbywać się będzie nauka nowych umiejętności komunikacyjnych i wychowawczych metodami aktywnymi oraz dzielenie się doświadczeniami rodziców z wprowadzania poznanych metod w swoim środowisku rodzinnym.

Przykładowy scenariusz zajęć:

„Wprowadzenie w komunikację interpersonalną”

Cel zajęć:

zapoznanie z programem, integracja grupy, przybliżenie podstawowych pojęć i umiejętności komunikacji interpersonalnej.

Metody pracy:

Aktywne metody pracy z grupą: burza mózgów, praca w grupach, elementy miniwykładu, scenki rodzajowe.

Przebieg zajęć:

- powitanie i przedstawienie prowadzących	(5 min)
- przedstawienie uczestników	(10 min)
- zawarcie kontraktu grupowego	(30 min)
- ćw. „Drzewo oczekiwań”	(10 min)
- ćw. „Fotometoda”	(30 min)
- przerwa	(15 min)
- proces komunikacji interpersonalnej – miniwykład	(15 min)
- ćw. „Skradziony obraz”	(30 min)
- bariery w komunikacji – miniwykład	(15 min)
- ćw. „Plotka”	(15 min)
- aktywne słuchanie – miniwykład	(15 min)
- podsumowanie i zakończenie	(5 min)

Ewaluacja:

Każde zajęcia będą kończyły się wspólnym omówieniem w grupie tematyki prowadzonych warsztatów. Każdy uczestnik będzie wypowiadał się o tym jak czuł się podczas zajęć, co dla niego było ważne, odkrywcze i jaką umiejętność zamierza zastosować u siebie w rodzinie w najbliższym czasie.

Po zakończeniu cyklu zajęć rodzice poproszeni będą o wypełnienie ankiet:

- **Arkusze postaw wychowawczych (tożsamy z tą ankietą, która została przeprowadzona wśród rodziców przed zajęciami)**

Arkusze postaw wychowawczych

Istnieje wiele opinii dotyczących wychowywania dzieci. Chcielibyśmy poznać Pani/Pana przekonania na ten temat. Prosimy, aby ustosunkował(a) się Pani/Pan do zapisanych w poniższej tabeli stwierdzeń, zaznaczając odpowiedź na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza „całkowicie się **nie zgadzam**”, a 5 „całkowicie się **zgadzam**”.

1 – „całkowicie się nie zgadzam” 5 – „całkowicie się zgadzam” (w każdym wierszu proszę zaznaczyć jedną odpowiedź zakreślając kółkiem właściwą cyfrę)					
1) Dziecko powinno bez dyskusji podporządkować się woli rodziców	1	2	3	4	5
2) Należy bezwarunkowo akceptować wszystkie uczucia dziecka	1	2	3	4	5
3) Nie należy często chwalić dziecka, bo łatwo je w ten sposób rozpieścić	1	2	3	4	5
4) Stosowanie kar cielesnych przez nauczycieli w szkole jest dopuszczalne, jeśli wyrażą na to zgodę rodzice	1	2	3	4	5
5) Są dzieci w stosunku do których kary cielesne wydają się być jedyną skuteczną metodą wychowawczą	1	2	3	4	5
6) Stosowanie kar cielesnych wobec dzieci powinno być zabronione w każdej sytuacji	1	2	3	4	5
7) Rodzice w każdej sytuacji powinni chronić dziecko przed popełnianiem błędów	1	2	3	4	5
8) Rodzice zawsze wiedzą lepiej niż dziecko co jest dla niego najlepsze	1	2	3	4	5
9) Jeśli rodzic przyzna się do błędu przed dzieckiem to istnieje duże ryzyko, że straci autorytet	1	2	3	4	5
10) To niedopuszczalne, aby dziecko kwestionowało wolę rodziców	1	2	3	4	5

Prosimy o określenie płci poprzez zakreślenie kółkiem odpowiedniego numeru:

- Kobieta
- Mężczyzna

Prosimy podać Pani/Pana miesiąc i rok urodzenia:

Miesiąc:, rok:.....

- **Ankieta podsumowująca przeprowadzone zajęcia (atmosfera, tematykę i organizację)**

Ankieta na zakończenie zajęć (posttest)

Ankieta, o wypełnienie której Panią/Pana prosimy ma charakter anonimowy. Jej celem jest poznanie ocen i opinii osób **uczestniczących w warsztatach umiejętności wychowawczych.**

- **Z jakich powodów wzięła/wziął Pani/Pan udział w tych zajęciach?**
(Prosimy zaznaczyć dowolną, liczbę odpowiedzi poprzez zakreślenie kółkiem właściwego numeru)
 1. Doskonalenie wiedzy lub umiejętności pomocnych w wychowywaniu dzieci
 2. Doskonalenie wiedzy lub umiejętności pomocnych w kształtowaniu relacji z małżonkiem (życiowym partnerem lub partnerką)
 3. Doskonalenie wiedzy lub umiejętności pomocnych w kształtowaniu relacji z rodzicami
 4. Doskonalenie wiedzy lub umiejętności pomocnych w kształtowaniu relacji z innymi ludźmi (spoza rodziny)
 5. Zdobywanie wiedzy lub umiejętności przydatnych w rozwiązywaniu problemów osobistych
 6. Doskonalenie kompetencji zawodowych
 7. Lepsze poznanie siebie

8. Rozwój osobisty

9. Skierowanie (np. przez Poradnię)

10. Oddelegowanie (np. przez przełożonych)

11. Inne powody, prosimy wypisać.....

- Poniżej prosimy opisać co najbardziej się Pani/Panu podobało podczas zajęć:

.....
.....
.....

- Poniżej prosimy opisać co najbardziej się Pani/Panu nie podobało podczas zajęć:

.....
.....
.....

- Czy pod wpływem zajęć zmieniło się coś w Pani/Pana kontaktach z dzieckiem/dziećmi?
tak raczej tak raczej nie nie trudno powiedzieć nie mam dziecka

- Jeśli wybrał(a) Pani/Pan odpowiedź „Tak” lub „raczej tak”, prosimy opisać te zmiany:

.....
.....
.....

- Czy pod wpływem zajęć zmieniło się coś w Pani/Pana kontaktach z mężem/żoną/partnerką/partnerem?
tak raczej tak raczej nie nie trudno powiedzieć nie mam męża/żony

- Jeśli wybrał(a) Pani/Pan odpowiedź „Tak” lub „raczej tak”, prosimy opisać te zmiany:

.....
.....
.....

- Jak ogólnie ocenia Pani/Pan sposób prowadzenia zajęć? Odpowiedzi prosimy zaznaczyć na skali, gdzie 1 oznacza „bardzo źle”, zaś 5 „bardzo dobrze”. Prosimy ocenić każdego prowadzącego zajęcia.

o

	Imię i nazwisko prowadzącego					Imię i nazwisko prowadzącego				
				
				
1) komunikatywność, zrozumiałość osób prowadzących	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
2) przygotowanie osób prowadzących do zajęć	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
3) umiejętność nawiązywania przez prowadzących kontaktu z uczestnikami zajęć	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
4) umiejętność słuchania przez prowadzących tego co mówili uczestnicy zajęć	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Otwartość, przyjazne nastawienie osób prowadzących do uczestników zajęć	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

o Gdyby miał(a) Pani/Pan taką możliwość, to czy zmienił(a)by Pani/Pan coś w tych zajęciach?

1. Tak. Poniżej proszę zaznaczyć co należałoby zmienić:

- termin zajęć
- wydłużenie czasu zajęć
- skrócenie czasu zajęć
- większa liczba ćwiczeń
- mniejsza liczba ćwiczeń
- osoba lub osoby prowadzące
- zmniejszyć liczebność grupy
- zwiększyć liczebność grupy
- warunki lokalowe
- wyposażenie sal
- materiały wykorzystywane w trakcie zajęć
- inne (prosimy wypisać)

2. Nie

o W jakim stopniu spełniły się Pani/Pana oczekiwania związane z uczestnictwem w zajęciach?

0	1	2	3	4	5	6
W ogóle	W bardzo małym	W małym	W średnim	W dużym	W bardzo dużym	Całkowicie

o Istnieje wiele opinii dotyczących wychowywania dzieci. Chcielibyśmy poznać Pani/Pana przekonania na ten temat. Prosimy, aby ustosunkował(a) się Pani/Pan do zapisanych w poniższej tabeli stwierdzeń, zaznaczając odpowiedź na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza „całkowicie się **nie zgadzam**”, a 5 „całkowicie się **zgadzam**”.

1 – „całkowicie się nie zgadzam” 5 – „całkowicie się zgadzam” (w każdym wierszu proszę zaznaczyć jedną odpowiedź zakreślając kółkiem właściwą cyfrę)					
1) Dziecko powinno bez dyskusji podporządkować się woli rodziców	1	2	3	4	5
2) Należy bezwarunkowo akceptować wszystkie uczucia dziecka	1	2	3	4	5
3) Nie należy często chwalić dziecka, bo łatwo je w ten sposób rozpieścić	1	2	3	4	5
4) Stosowanie kar cielesnych przez nauczycieli w szkole jest dopuszczalne, jeśli wyrażą na to zgodę rodzice	1	2	3	4	5
5) Są dzieci w stosunku do których kary cielesne wydają się być jedyną skuteczną metodą wychowawczą	1	2	3	4	5
6) Stosowanie kar cielesnych wobec dzieci powinno być zabronione w każdej sytuacji	1	2	3	4	5
7) Rodzice w każdej sytuacji powinni chronić dziecko przed popełnianiem błędów	1	2	3	4	5
8) Rodzice zawsze wiedzą lepiej niż dziecko co jest dla niego najlepsze	1	2	3	4	5
9) Jeśli rodzic przyzna się do błędu przed dzieckiem to istnieje duże ryzyko, że straci autorytet	1	2	3	4	5
10) To niedopuszczalne, aby dziecko kwestionowało wolę rodziców	1	2	3	4	5

Prosimy o określenie płci poprzez zakreślenie kółkiem odpowiedniego numeru:

- Kobieta
- Mężczyzna

Prosimy podać Pani/Pana miesiąc i rok urodzenia:

Miesiąc:, rok:.....

- To już w zasadzie wszystkie pytania, lecz jeśli chcieliby Państwo coś dodać lub napisać o czymś ważnym dla Państwa dotyczącym tych zajęć, to bardzo prosimy:

.....

Dziękujemy za
 poświęcenie czasu i
 wypełnienie ankiety !

- **Kwestionariusz Obserwacyjny Umiejętności Społecznych**

Kwestionariusz Obserwacyjny Umiejętności Społecznych

Uwaga: jeżeli kwestionariusz wypełniają dwie lub trzy osoby, każda używa innego koloru pisma.

Imiona i nazwiska obserwujących lub ich relacja (np. matka, wychowawca itp.) z trenującym:

1. _____ Data wypełniania _____
 2. _____ Data wypełniania _____
 3. _____ Data wypełniania _____

Imię (i ew. nazwisko) trenującego: _____

Wiek trenującego (lat) _____

Instrukcje:

Poniżej wyszczególnione są pewne umiejętności, których ludzie używają często lub rzadziej. Ten kwestionariusz pomoże ci ocenić, jak często przystępujący do treningu ART (trenujący) wykorzystuje różne umiejętności. Trener może zużytkować te informacje do kwalifikowania trenujących do różnych grup umiejętności prospołecznych. Może również wykorzystać te informacje, by zdecydować, jakich umiejętności uczyć daną grupę. Na tym samym druku można nanosić obserwacje kilku osób, wyróżniając je kolorami pisma. Opierając się na wynikach obserwacji trenującego w różnych sytuacjach, opisz krótko sytuacje stwarzające problemy, a następnie zaznacz swój wybór wg następujących kryteriów:

Zakreśl 1 jeżeli trenujący *nigdy* nie wykorzystuje tej umiejętności. Zakreśl 2 jeżeli trenujący *rzadko* wykorzystuje tę umiejętność. Zakreśl 3 jeżeli trenujący *czasami* wykorzystuje tę umiejętność. Zakreśl 4 jeżeli trenujący *często* wykorzystuje tę umiejętność. Zakreśl 5 jeżeli trenujący *zawsze* wykorzystuje tę umiejętność.

	1 <i>nigdy</i>	2 <i>rzadko</i>	3 <i>czasami</i>	4 <i>często</i>	5 <i>zawsze</i>
1. Proszenie o pomoc: czy syn/córka/wychowanek prosi o pomoc, gdy jej potrzebuje? W jakiej sytuacji nie prosi o pomoc?					
2. Udzielanie wskazówek: czy syn/córka/wychowanek przekazuje instrukcje w taki sposób, że inni mogą łatwo się nimi kierować? W jakiej sytuacji nie udziela wyraźnych instrukcji?	1	2	3	4	5
3. Przekonywanie innych: czy syn/córka/wychowanek próbuje przekonywać innych, że jego pomysły mogą być lepsze lub bardziej użyteczne, niż ich pomysły? W jakiej sytuacji rezygnuje z przekonywania innych?	1	2	3	4	5

4. Poznanie swoich uczuć: czy syn/córka/wychowanek próbuje zrozumieć i rozpoznać emocje, jakie odczuwa? W jakiej sytuacji nie rozumie i nie rozpoznaje swoich emocji?	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

5. Wyrażanie swoich uczuć: czy syn/córka/wychowanek pozwala, by inni wiedzieli co czuje? W jakiej sytuacji nie ujawnia swoich uczuć?	1 <i>nigdy</i>	2 <i>rzadko</i>	3 <i>czasami</i>	4 <i>często</i>	5 <i>zawsze</i>
6. Radzenie sobie z czyimś gniewem: czy syn/córka/wychowanek próbuje zrozumieć dlaczego inna osoba odczuwa złość? W jakiej sytuacji nie liczy się z gniewem innych?	1	2	3	4	5
7. Radzenie sobie ze strachem: gdy syn/córka/wychowanek się boi, czy próbuje odkryć dlaczego i czy próbuje następnie coś z tym zrobić? W jakiej sytuacji nie potrafi opanować strachu?	1	2	3	4	5
8. Praktykowanie samokontroli: czy syn/córka/wychowanek kontroluje swój temperament tak, że nie traci nad sobą kontroli? W jakiej sytuacji traci kontrolę nad swoim zachowaniem?	1	2	3	4	5
9. Obrona swoich praw: czy syn/córka/wychowanek broni swoich praw dając innym do zrozumienia jakie jest jego stanowisko? W jakiej sytuacji wycofuje się, mając poczucie krzywdy?	1	2	3	4	5
10. Reagowanie na zaczepki: czy syn/córka/wychowanek kontroluje się, gdy inni go zaczepiają? W jakiej sytuacji odpowiada zaczepką na zaczepkę?	1	2	3	4	5

11. Unikanie kłopotów z innymi: czy syn/córka/wychowanek trzyma się z dala od sytuacji, które mogłyby wpędzić go w kłopoty? W jakiej sytuacji popada w kłopoty?	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

12. Unikanie bójk: czy syn/córka/wychowanek myśli o innych sposobach rozwiązania trudnych sytuacji, niż bójka? W jakiej sytuacji podejmuje bójkę?	1 <i>nigdy</i>	2 <i>rzadko</i>	3 <i>czasami</i>	4 <i>często</i>	5 <i>zawsze</i>
--	-------------------	--------------------	---------------------	--------------------	--------------------

13. Przewyciężanie zakłopotania (wstydu): czy syn/córka/wychowanek robi rzeczy, które pomagają mu czuć się mniej zakłopotanym? W jakiej sytuacji bardzo się wstydzi?	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

14. Radzenie sobie z pominięciem: czy syn/córka/wychowanek oznajmia, że został pominięty przy jakiejś czynności i następnie robi coś, by czuć się lepiej w tej sytuacji? W jakiej sytuacji, kiedy zostaje pominięty, nie mówi o tym?	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

15. Reagowanie na namawianie: jeżeli inna osoba próbuje go/ją przekonać do czegoś, to czy syn/córka/wychowanek przed podjęciem decyzji zastanawia się najpierw jakie są przekonania tej osoby, a następnie jakie są jego przekonania? W jakiej sytuacji i na co daje się łatwo namówić?	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

16. Reagowanie na niepowodzenie: czy syn/córka/wychowanek próbuje dociec przyczyn porażki w jakiejś sytuacji, a następnie decyduje, co należy zrobić w przyszłości, żeby tego uniknąć? W jakiej sytuacji nie uczy się na swoich błędach i powtarza je?	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

17. Radzenie sobie z oskarżeniem: czy syn/córka/wychowanek zastanawia się o co i dlaczego został oskarżony i następnie szuka sposobu na najlepszy sposób postępowania z osobą, która go oskarżyła? W jakiej sytuacji będąc oskarżony o coś, reaguje wycofaniem lub agresją?	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

<p>18. Przygotowywanie do trudnej rozmowy: czy syn/córka/wychowanek próbuje dociec co on i inna osoba mogą powiedzieć, zanim nastąpi trudna rozmowa z tą osobą? W jakiej sytuacji podejmuje trudną rozmowę bez przygotowania?</p>	1	2	3	4	5
<p>19. Radzenie sobie z presją grupy: czy syn/córka/wychowanek decyduje, co chce robić, gdy inni chcą, by robił/a coś innego? W jakiej sytuacji ulega presji grupy?</p>	1 <i>nigdy</i>	2 <i>rzadko</i>	3 <i>czasami</i>	4 <i>często</i>	5 <i>zawsze</i>
<p>20. Podejmowanie decyzji: czy syn/córka/wychowanek rozważa różne możliwości, a następnie wybiera tę, która wydaje się mu/jej najlepsza? W jakiej sytuacji podejmuje spontanicznie decyzje, których potem żałuje?</p>	1	2	3	4	5
<p>21. Rozumienie czyichś uczuć: czy syn/córka/wychowanek rozumie, co czuje inna osoba i czy potrafi to wyrazić? W jakiej sytuacji nie zwraca uwagi na czyjeś uczucia?</p>	1	2	3	4	5
<p>22. Wyrażanie sympatii (miłości): czy syn/córka/wychowanek potrafi okazać miłość? W jakiej sytuacji lub komu nie potrafi okazać miłości?</p>	1	2	3	4	5
<p>23. Pomaganie innym: czy syn/córka/wychowanek myśli o potrzebach innych i w jaki sposób może być pomocny? W jakiej sytuacji nie dostrzega, że może pomóc?</p>	1	2	3	4	5

24. Skarżenie się: czy syn/córka/wychowanek umie sformułować problem i zgłosić skargę właściwej osobie? W jakiej sytuacji unika skarżenia się?	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---